

Aparat bezpieczeństwa w województwie gdańskim w latach 1945–1990. Obsada stanowisk kierowniczych. Informator, wstęp i oprac. Marcin Węgliński (Publikacje gdańskiego oddziału IPN, t. 5), Instytut Pamięci Narodowej, Gdańsk 2010, ss. 432, ISBN 978-83-7629-057-7.

Twarze bezpieki 1945–1990. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w województwach pomorskim / bydgoskim, toruńskim i wrocławskim. Informator personalny, oprac. Kamila Churska, Tadeusz Grab, Alicja Paczoska-Hauke, Waldemar Ptak, Tomasz Rabant, Marek Szymaniak, red. Marek Szymaniak (Publikacje gdańskiego oddziału IPN, t. 6), Instytut Pamięci Narodowej, Bydgoszcz–Gdańsk 2010, ss. 542, ISBN 978-83-7629-056-0.

Odkrywanie, a niejednokrotnie i odkłamywanie historii Polski po 1945 r. stało się możliwe dopiero po upadku systemu komunistycznego w Polsce. Duży wkład wniosła w ten proces działalność Instytutu Pamięci Narodowej, prowadzona m.in. w ramach projektu badawczego „Struktury i metody działania aparatu bezpieczeństwa w Polsce Ludowej w latach 1944–1989”¹. Omawiane pozycje również są jego plonem. Przedstawiają one kadrę kierowniczą i strukturę Urzędów Bezpieczeństwa oraz Służby Bezpieczeństwa na terenie Pomorza Nadwiślańskiego i Kujaw, to jest województw gdańskiego, pomorskiego (bydgoskiego), toruńskiego i wrocławskiego. Ich wielką zaletą jest fakt, że obejmują one nie kilka lat, ale cały okres tzw. Polski Ludowej. Są to więc niezwykle ważne publikacje przede wszystkim dla badaczy zajmujących się tym wycinkiem dziejów regionalnych. Mają one jednak istotne znaczenie również dla szerszego grona odbiorców.

¹ Wśród dotychczasowych publikacji dotyczących całego kraju wymienić należy przede wszystkim trzypięciotomowe wydawnictwo dotyczące obsady stanowisk kierowniczych: *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 1: 1944–1956, red. K. Szwagrzyk, Warszawa 2005; t. 2: 1956–1975, red. P. Piotrowski, Warszawa 2006; t. 3: 1975–1990, red. P. Piotrowski, Warszawa 2008. W przypadku prac dotyczących struktur terenowych zob. m.in. *Kadra bezpieki 1945–1990. Obsada stanowisk kierowniczych aparatu bezpieczeństwa w województwach śląskim / katowickim, bielskim i częstochowskim*, wstęp i red. W. Dubiański, A. Dziuba, A. Dziurok, Katowice 2009; *Twarze bezpieki w Polsce południowo-wschodniej 1944–1990. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa. Informator personalny*, red. J. Izdebski, M. Kaczmarek, M. Krzysztofiński, Rzeszów 2007; W. Frazik, F. Musiał, M. Szpytma, *Twarze krakowskiej bezpieki. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w Krakowie. Informator personalny*, Kraków 2006. W ramach projektu powstał również szereg publikacji prezentujących działania „bezpieki”, zob. chociażby: I. Hałagida, *Prowokacja „Zenona”. Geneza, przebieg i skutki operacji MBP o kryptonimie „C-1” przeciwko banderowskiej frakcji OUN i wywiadowi brytyjskiemu (1950–1954)*, Warszawa 2005; A. Kura, *Aparat bezpieczeństwa i wymiar sprawiedliwości wobec kolektywizacji wsi polskiej 1948–1956*, Warszawa 2006; P. Machcewicz, „Monachijska menażeria”. *Walka z Radiem Wolna Europa 1950–1989*, Warszawa 2007; *Metody pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa wobec kościołów i związków wyznaniowych 1945–1989*, red. A. Dziurok, Warszawa 2004; J. Wołoszyn, *UB wobec środowisk i organizacji konspiracyjnych młodzieży na Lubelszczyźnie (1944–1956)*, Warszawa 2007; „Zwyczajny” resort. *Studia o aparacie bezpieczeństwa 1944–1956*, red. K. Krajewski, T. Łabuszewski, Warszawa 2005.

Obie prace są dziełem historyków Oddziałowego Biura Edukacji Publicznej IPN (w Gdańsku i Delegatury w Bydgoszczy). Obie traktują o podobnej tematyce, ale ich autorzy zastosowali różne koncepcje opracowania materiału. Dotyczy to zarówno części opisowej, jak i biogramów funkcjonariuszy. Zasadnym wydaje się więc zestawienie obu recenzowanych pozycji.

Książka autorstwa Marcina Węglińskiego liczy 432 strony, wliczając w to niemałą (18 stron, 31 dokumentów) wkładkę, ilustrującą historię aparatu bezpieczeństwa w województwie gdańskim. Praca składa się z trzech zasadniczych części: wprowadzenia (s. 11–29), tabel przedstawiających obsadę stanowisk kierowniczych w latach 1945–1990 (s. 31–68) i najobszerniejszej (s. 69–406) części zawierającej biogramy funkcjonariuszy. Całość uzupełnia wykaz skrótów (s. 7–10) i indeks osób (s. 407–412).

W pierwszej części autor scharakteryzował struktury aparatu bezpieczeństwa w województwie gdańskim. Dokonał przy tym słusznego podziału na trzy odrębne części (lata 1945–1956, 1957–1974, 1975–1990). Poprzedził je krótkim omówieniem historii „bezpieki” w Polsce. Zdaniem samego M. Węglińskiego jest to wprowadzenie „popularnonaukowe”, stąd czytelnik może czuć pewien niedosyt po lekturze tej partii tekstu. Znajdujemy tam jednak próbę stworzenia portretu zbiorowego kadry kierowniczej instytucji. Autor zestawiał dane statystyczne odnośnie do pochodzenia społecznego, narodowości, przynależności partyjnej i wykształcenia funkcjonariuszy. Daje to ciekawe wyniki, pokazujące chociażby ewolucję, jaka odbyła się w polityce kadrowej resortu spraw wewnętrznych (wynika z nich np., że poziom wykształcenia nie odgrywał większej roli przy doborze na stanowiska). Jak podkreśla autor, „tylko w tym okresie [chodzi o pierwsze lata powojenne – D.Cz.] można znaleźć także takie sytuacje, kiedy jednocześnie pracują obok siebie ludzie o skrajnie odmiennym poziomie intelektualnym” (s. 21)².

Druża część omawianej pracy składa się z tabel zawierających wykaz obsady stanowisk kierowniczych w województwie. Dane zostały zaczerpnięte po części z publikacji *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza* (t. 1–3). M. Węgliński wyłączył z zestawień „wydziały o charakterze pomocniczym lub socjalnym”. Uzasadnia to faktem, że „nie stały na pierwszej linii walki z społeczeństwem”. Można się zgodzić z tą opinią, ale należy pamiętać, że one również odgrywały dużą rolę w działaniach „bezpieki”. Resortowa służba zdrowia czy sklepy przeznaczone dla przedstawicieli UB / SB były przecież w jakimś stopniu uprzywilejowaniem funkcjonariuszy w odróżnieniu od reszty społeczeństwa. Autor odniósł się również do przekształceń województwa gdańskiego w latach 1945–1946. Powiaty będące przejściowo pod jurysdykcją kierownika / szefa WUBP w Gdańsku (Bytów, Miastko, Sławno, Słupsk) nie zostały ujęte w zestawieniach. Taki sposób podejścia do tematu może być uzasadniony, ale – moim zdaniem – dla pełniejszego obrazu aparatu bezpieczeństwa w tytułowym województwie gdańskim można było także te regiony uwzględnić. W porównaniu z publikacją bazową (*Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*) dane w tabelach przedstawione przez M. Węglińskiego zostały uaktualnione i uzupełnione. Nie wszędzie jednak tak się stało. Autor przyjął np. błędny zapis części nazw urzędów powiatowych z lat 1955–1956. Określenie PUBP / PUdsBP / Delegatura w Kartuzach nie jest zgodne ze stanem faktycznym. Po likwidacji MBP kartuski urząd od razu przekształcono w Delegaturę do Spraw Bezpieczeństwa Publicznego, a od października 1955 r. w Powia-

² Chodziło konkretnie o zastępców kierownika WUBP: prawnika Edwarda Forsta i zduna Wiesława Korskiego.

ową Delegaturę ds. BP³. Analogicznie stało się w przypadku innych delegatur⁴. Można było również dokonać rzeczowego podziału w opisie poszczególnych wydziałów numerowanych. Czym innym zajmował się bowiem Wydział II WUBP, a inne zadania wykonywał Wydział II WUdsBP w Gdańsku. Takie adnotacje pojawiają się jedynie przy Wydziale XI/VI (s. 39) i Wydziale Śledczym/VII (s. 40). W tym drugim wypadku nie uwzględniono niestety nazewnictwa używanego przed wprowadzeniem nazwy Wydział Śledczy (Sekcja 8 Wydziału I, Wydział IV „A”).

W przypadku, gdy nie udało się odnaleźć akt osobowych danego funkcjonariusza i nie było możliwości weryfikacji chronologii zajmowanych stanowisk w inny sposób, M. Węgliński odnotował to w przypisie. W jego zestawieniu pojawiają się jednak przy tym nieścisłości. Np. w przypadku pierwszego kierownika Wydziału I WUBP w Gdańsku w 1945 r. por. Józefa Kowalskiego mamy trzy różne zapisy. Najpierw pojawia się krótka notka biograficzna zaczerpnięta z jednej z kronik SB, potem „nie zweryfikowano z powodu braku akt osobowych w AIPN” i wreszcie „brak dostępu do akt osobowych”. Wprowadza to lekką dezorientację u czytelnika (tym bardziej, że akta Kowalskiego znajdują się w zasobie archiwum IPN, aczkolwiek w momencie zbierania danych przez M. Węglińskiego rzeczywiście mogły one nie być dostępne; sam niejednokrotnie spotkałem się z takim zjawiskiem). Identyczna sytuacja zdarzała się również w innych opracowaniach o tej tematyce⁵.

Trzecia część publikacji gdańskiego historyka składa się z biogramów poszczególnych funkcjonariuszy, zawierających podstawowy pakiet informacji na ich temat. M. Węgliński podaje imię i nazwisko danej osoby, imię ojca (ewentualnie matki), datę urodzenia (czasami również datę śmierci), narodowość, pochodzenie społeczne, przynależność partyjną, wykształcenie, pełny przebieg służby, historię awansów, odznaczenia i inne wiadomości (gdzie często znajdujemy informacje np. o deklarowanym zawodzie). Trzeba przyznać, że autor wykonał znaczną pracę, tworząc tak rozbudowane biogramy. Przy funkcjonariuszach, którzy pełnili służbę w UB / SB przez wiele lat, Węgliński umieścił dwa (o ile była taka możliwość) zdjęcia. Czasami trudno bowiem byłoby rozpoznać funkcjonariusza w latach osiemdziesiątych na fotografii pochodzącej z 1945 r.

Prócz niewątpliwych zalet pracy M. Węglińskiego pewne informacje wymagają jednak uściślenia. Powiat białogardzki nie podlegał nigdy władzy szefa WUBP w Gdańsku (s. 18), Wydział V (społeczno-polityczny) nie powstał w Gdańsku 17 VII 1945 r., lecz dopiero

³ Por. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (dalej cyt. AIPN), sygn. 1583/661, etat nr 030/39 WUdsBP w Gdańsku Delegatura w Kartuzach, zatwierdzony rozkazem nr 038/org. z dnia 16 III 1955 r., unieważniony rozkazem nr 080/org. z dnia 25 IV 1956 r., k. 6–7; etat nr 030/400 WUdsBP w Gdańsku Powiatowa Delegatura w Kartuzach, zatwierdzony rozkazem nr 080/org. z dnia 25 IV 1956 r., unieważniony rozkazem MSW nr 016/org. z dnia 27 XII 1956 r., k. 34–35.

⁴ W województwie gdańskim – jak słusznie zauważa autor – rangę Powiatowego Urzędu do spraw Bezpieczeństwa Publicznego otrzymały tylko urzędy w: Elblągu, Gdyni (jako MUdsBP), Starogardzie Gdańskim i Tczewie. Brak natomiast w informatorze jakiegokolwiek informacji o Delegaturze nr 11 działającej w 1956 r. na terenie Stoczni Gdańskiej (wcześniej w latach 1953–1955 jako Obiektowy UB nr 16). W tekście brakuje również informacji o działającym w 1945 r. MUBP Gdańsk.

⁵ Por. np. informację odnośnie do Wincentego Podlubnego, którego biogramy znajdują się w obu omawianych pozycjach. Natomiast w analogicznej pozycji z Wrocławia nie było jego teczek osobowej (*Twarze wrocławskiej bezpieki. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa we Wrocławiu. Informator personalny*, red. T. Balbus, P. Piotrowski, K. Szwagrzyk, Wrocław 2006, s. 133).

jesienią 1945 r. (formalnie po wprowadzeniu etatu nr W18/257)⁶. Wcześniej określano tak Wydział Walki z Bandytyzmem. W tabeli zmian nazw Wydziału ds. Funkcjonariuszy pojawia się nazwa Wydział „F” (s. 41). Nie była ona jednak nigdy oficjalnie stosowana. Po rozwiązaniu MBP „pilnowaniem” pracowników aparatu bezpieczeństwa zajmował się Wydział Kadr i Szkolenia WUdsBP. Drobne błędy (być może związane z niewłaściwym odczytaniem informacji z teczek) znajdują się również w biogramach funkcjonariuszy⁷.

Drużga z omawianych pozycji jest wynikiem pracy zespołu historyków z delegatury gdańskiego oddziału IPN w Bydgoszczy, kierowanego przez Marka Szymaniaka. Praca liczy w sumie 542 strony. Rozpoczyna ją wykaz skrótów (s. 7–10), a następnie mamy wprowadzenie (s. 11–24), dość obszerną notę redakcyjną (s. 25–32), część pierwszą (s. 33–112) omawiającą struktury aparatu bezpieczeństwa w regionie, część drugą (s. 113–182) zawierającą wykazy obsady stanowisk kierowniczych, część trzecią (s. 183–494) złożoną z biogramów funkcjonariuszy, obszerną (jak na informator) bibliografię (s. 495–532) oraz indeks osób (s. 533–543).

Zauważyć należy, że w tym przypadku pokaznie prezentuje się pierwsza część pracy. Zawiera ona dokładne przedstawienie procesu formowania komunistycznego aparatu represji w województwie pomorskim (bydgoskim) w pierwszych latach jego istnienia. Także omówienie kolejnych lat cechuje duża doza szczegółowości. Autorzy skorzystali z bogatej literatury przedmiotu, wykorzystali również materiały źródłowe o różnej proveniencji (rozkazy personalne i organizacyjne, etaty, sprawozdania jednostek różnego szczebla). Przedstawili w ten sposób przekształcenia (dość liczne) w obrębie poszczególnych pionów „bezpieki”. Słusznie przy tym pokreślili, że „prowadzone w latach 1944–1954 reorganizacje struktur i kadr aparatu bezpieczeństwa nie zakładały jego ilościowego oraz kompetencyjnego osłabienia” (s. 41). Przedstawiono tu zarówno struktury wojewódzkie, jak i terenowe. W tych ostatnich pojawia się mała nieścisłość, która może być błędem redakcyjnym. Otóż referaty (a właściwie stanowiska referentów) ds. poboru zaczęły powstawać w terenie nie we wrześniu 1948 r., a rok później (s. 53)⁸. Można było się również pokusić o próbę zestawienia danych statystycznych dotyczących funkcjonariuszy, tak jak zrobił to M. Węgliński. Autorzy podkreślili jednak, że ich praca „nie wyczerpuje [...] podjętego tematu”. Należy więc mieć nadzieję, że takie opracowanie niebawem powstanie.

Tabele zawierające informacje odnośnie do obsady stanowisk kierowniczych także zaczerpnięto z trzytomowej publikacji *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, jednak bydgoscy historycy zaprezentowali bardzo krytyczne podejście do tych danych. Spowodowało to przekształcenie układu zestawień bazowych. Obok numeru danego wydziału dopisano bowiem, czym się zajmował, wprowadzono również podział rzeczowy. Jak zauważyli autorzy, zabieg ten wprowadzono, „by uniknąć popełnianych wcześniej dość często pomyłek, polegających na umieszczaniu nazwisk funkcjonariuszy w strukturach noszących w różnych okresach tę samą nazwę, ale wykonujących zupełnie odmienne zadania” (s. 29). Jest to bardzo ważne, ponieważ od wydania pracy *Aparat bezpieczeństwa*

⁶ Por. AIPN, sygn. 1572/2658, etat nr W 18/257 Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Gdańsku zatwierdzony 18 XII 1945 r. (z późniejszymi zmianami), k. 45–52v.

⁷ Por. biogram Franciszka Kowalika (s. 191). Brakuje w nim wiadomości o sprawowaniu funkcji szefa PUBP w Kościerzynie (czerwiec 1948 – październik 1951 r.). W książce znajdziemy informację, że był w tym czasie szefem PUBP w Tczewie. Na to stanowisko faktycznie został nominowany, ale go nie objął (AIPN, sygn. 0990/9, rozkaz personalny nr 326, 3 VII 1948 r., k. 503–504).

⁸ Zob. *ibid.*, sygn. 1572/2587, rozkaz organizacyjny nr 088/org., 26 IX 1949 r., k. 245–253.

w Polsce. Kadra kierownicza minęło już kilka lat, a stan wiedzy na temat struktur resortu bezpieczeństwa znacznie się od tej pory zwiększył. Autorzy zaprezentowali w opracowanych tabelach praktycznie wszystkie możliwe do ustalenia stanowiska kierownicze, w tym kierowników sekcji Wydziału I WUBP z 1945 r., kiedy stanowił on trzon urzędu⁹. Przedstawiony został więc możliwie pełen wachlarz stanowisk.

Najobszerniejszą część omawianej pracy stanowią biogramy funkcjonariuszy. Jest ich więcej niż w przypadku informatora dotyczącego województwa gdańskiego, ale jest to spowodowane ujęciem większej liczby stanowisk i zmianami terytorialnymi z 1975 r., w wyniku których, w miejsce jednego województwa bydgoskiego, powstały trzy nowe¹⁰. Spowodowało to zwiększenie liczby stanowisk kierowniczych. W biogramach zaprezentowano podstawowe dane na temat funkcjonariuszy: imię i nazwisko, imię ojca (ewentualnie matki), datę urodzenia (choć bez miejsca), przebieg służby i awanse. Większość biogramów zawiera również fotografię danej osoby (szkoda, że tylko jedną; o powodach była już mowa wcześniej¹¹). W niektórych przypadkach dołączono również w formie przypisów ciekawostki dotyczące funkcjonariuszy. Autorzy umieścili w nich cytaty, co niejednokrotnie lepiej oddaje charakter dokumentu niż tekst napisany współcześnie. W wykazie stanowisk, jaki znajduje się w każdym biogramie, przydatnym byłoby pogrubienie funkcji kierowniczej i okresu jej sprawowania. Ułatwiłoby to poszukiwanie konkretnych informacji.

Zestawiając obie pozycje, należy przyznać, że wnoszą one znaczny wkład w badanie dziejów aparatu bezpieczeństwa w regionie Pomorza i Kujaw. Zdarzają się w nich drobne mankamenty, ale nie rzutują one na odbiór całości. Miejmy nadzieję, że informacje w nich zawarte staną się punktem wyjścia do dalszych badań monograficznych dotyczących dziejów komunistycznego aparatu represji w Polsce Ludowej.

Daniel Czerwiński (Gdańsk)

⁹ Obsada stanowisk kierowniczych w sekcjach Wydziału I została zaczerpnięta z pracy Piotra Rybarczyka pt. *Obsada stanowisk kierowniczych w urzędach bezpieczeństwa publicznego w województwie pomorskim, luty–grudzień 1945. Kierownictwo MUBP i PUBP w województwie pomorskim*, [in:] *Rok pierwszy. Powstanie i działalność aparatu bezpieczeństwa publicznego na Pomorzu i Kujawach (luty–grudzień 1945)*, red. B. Binaszewska, P. Rybarczyk, wstęp P. Rybarczyk, wybór i oprac. K. Bartosik [i in.], Warszawa–Bydgoszcz–Gdańsk 2010, s. 466–517.

¹⁰ Należy tu zaznaczyć, że w informatorze M. Węglińskiego nie ma jednostek z powstałego po 1975 r. województwa elbląskiego.

¹¹ Musimy jednak pamiętać o podkreślanym przez autorów problemie braku zdjęć w teczkach osobowych.